

часом, духовних цінностей: добро, свобода, сенс життя, справедливість, совість, взаємоповага, людська гідність, людяність, сімейні цінності і т. п. Теоретична і практична значимість проблеми трансформації ментального простору вимагає подальших спеціальних досліджень, що дозволить більш ґрунтовно осмислити духовні проблеми сучасного українського суспільства.

В. А. Трофименко, кандидат юридичних наук, доцент,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ НА ШЛЯХУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Сьогодні вже немає ніякого сумніву в євроінтеграційному напрямку розвитку нашої країни. Держава виконала всі вимоги Європейського Союзу і 6 квітня 2017 р. Європарламент проголосував за надання безвізового режиму для українців, який є своєрідним маяком визнання досягнень нашої держави. Але, хоча держава і виконала всі формальні умови, чи готовий пересічний українець на рівні свого правового менталітету сприймати європейські правові цінності та виклики? Нехай сьогодні діє лише Європейська асоціація, а не повне членство, так чи немає ментальних перешкод для українців увійти до Євросоюзу?

В основі формування правового менталітету українського народу лежить ідея боротьби за власну державність, яка, з другого боку, показує, що основні риси менталітету формувались за тривалої відсутності національних державно-правових інститутів. На тлі такої ситуації можна проаналізувати основні риси правового менталітету, формування яких почалося ще за часів Київської Русі.

М. Рязанов виділяє ряд ознак менталітету слов'ян, які тим чи іншим способом показують відсутність поваги до правових інститутів чи їхню непотрібність: чуттєвість та емоційність мотивації; кмітливність, тобто виконання певної роботи навіть за відсутності необхідних ресурсів; витривалість; відсутність підприємницької жили; соціальна заздрість; непунктуальність; неслідування технологічній дисципліні [4, с. 86–88]. С. Максимов та Н. Сатохіна виділяють такі риси правового менталітету українців: емоціоналізм (перевага емоційно-почуттєвого елемента над раціональним, що приводить до переваги моральної мотивації); індивідуалізм і прагнення до свободи, що

приводить до визнання більшої цінності суб'єктивних прав, безпосередньо не пов'язаних з державою; неспокій і рухливість, як синтез перших двох ознак, що приводить до проблеми визначення соціального ідеалу [5, с. 78–79]. Можна побачити певну схожість наведених рис, що підтверджує єдність і об'єктивність українських науковців.

Усі ці риси приводять до формування у правових поглядах українців нігілізму. На думку автора, основна причина його появи – історична. Наш народ до набуття незалежності у 1991 р. постійно знаходився під владою різних країн – Польща, Австро-Угорщина, Російська імперія, Радянський Союз – законодавство яких «не розглядало» українців як окремих народ. Ю. Калиновський виділяє такі різновиди сучасного нігілізму: легістський, який включає в себе непоінформованість громадян про зміст законів, негативне ставлення до офіційно встановлених правил поведінки, невміння жити за ними з одночасним поширенням навичок протиправних дій та власне правовий нігілізм – відсутність у масовій свідомості уявлень, що нормативне регулювання поведінки повинно здійснюватися виходячи з визнання волі і формальної рівності усіх людей, неприйняття цих принципів як цінності, невміння і небажання будувати своє життя на їх основі [2, с. 256–257].

Сучасний Європейський Союз – союз країн законослухняних громадян. Домінантами правової культури європейців, на думку В. П. Малахова, виступають раціоналізм і політичність [3, с. 405–408]. Раціоналізм означає віру у безкінечні можливості, які дозволяють людському духу знати, структурувати та справлятися з дійсністю в об'єктивній манері. Європейський раціоналізм привів до відмови від традиційної моделі розвитку; він був покладений в основу цивілізаційних процесів, бездуховності та механістичного соціального буття людини. Європейська політичність як домінанта духовності характеризується таким: орієнтацією на соціально-економічні різниці між людьми і народами, пріоритетом соціальних ознак людини, сконцентрованих в ідеї громадянськості; пріоритетом феноменів свободи, відповідальності, соціальної залежності; гіпертрофією відносин панування та підкорення.

Системоутворюючу роль у західноєвропейській правовій культурі відіграють ідеї свободи, громадянського суспільства, закону та природних прав людини. Ідея свободи є безпосереднім виразом політичності західного суспільства. Західна людина – істота політична. Саме в системі європейської правової культури ідея свободи постає, перш за все, як ідея політичної свободи. Саме ця форма свободи є дійсною умовою прав людини і права в цілому. Проявом свободи у її політизованому аспекті є ідея громадянського суспільства. Вона визначає межі свавілля держави, політичної влади; орієнтує на службове призначення держави, а іноді вторинність держави відносно суспільства. Західноєвропейська правова культура в усіх формах спирається

на ідею закону. Тільки у європейців думка про закон, як нормативний акт, нерозривно пов'язана з ідеєю свободи. Закон розглядається як такий, що встановлений відповідно до природи громадського життя і людини, як такий, що є умовою рівності людей у правовому аспекті, умовою правової рівності. Вихідна риса національної інтерпретації поняття «закон» – це його формальна невизначеність. В українській ментальності «закону» протиставлене не тільки «беззаконня» як щось негативне, а й щось позитивне, що є важливішим за закон. Поза сферою закону існує сфера добра, совісті і справедливості [1, с. 682–683]. Системоутворюючою у західноєвропейській правовій культурі виступає й ідея природних прав людини. Тут мається на увазі розумність, очевидність, неоскарженість права, їхня невід'ємність. В ідеї природних прав людини закріплено принцип підтвердження та забезпечення мінімального соціального простору людини, необхідного для її самореалізації.

Виходячи з наведеного, можна побачити певні протилежності основ правової ментальності громадян країн Євросоюзу та громадян України. Раціоналізм Європи не співпадає з емоційністю та чутливістю українців, ідея закону європейця не корелюється з правовим і легістським нігілізмом українця, що показує на наявність певної проблемної ситуації. Може, тому Європа з побоюванням і великою затримкою надає Україні безвізовий режим?

Наведену проблемну ситуацію неможливо вирішити шляхом прийняття чергової низки законів чи підзаконних нормативних актів. Закони не завжди впливають на правосвідомість громадян. Тим більше, неможливо повністю накласти європейську правову культуру на українське суспільство. Один із варіантів її вирішення: необхідно дати можливість українцям побачити, що вся система європейських правових цінностей, на якій ґрунтується правовий менталітет європейця, направлена на створення умов гідного, стабільного та забезпеченого життя. Коли українець сам переконається в потребі сприйняти європейські правові цінності, великої різниці між ним та європейцем вже не буде.

ЛІТЕРАТУРА

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 2: Філософія права / редкол.: С. І. Максимов та ін. ; Нац. акад. прав. наук. України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2017. – 1128 с.
2. Калиновський Ю. Ю. Парадигмальні виміри правосвідомості українського суспільства : монографія / Ю. Ю. Калиновський. – Х. : Майдан, 2012. – 346 с.
3. Малахов В. П. Філософія права : учеб. пособие / В. П. Малахов. – М. : Академ. проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2002. – 448 с.

4. Рязанов М. Ю. Культурно-исторические особенности правового менталитета славян / М. Ю. Рязанов // Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. конф. проф.-виклад. та аспірантського складу (Одеса, 20–21 трав. 2011 р.). – Т. 1. – С. 86–88.
5. Філософія правового виховання : навч. посіб. / А. П. Гетьман, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2012. – 248 с.

М. Б. Ценко, кандидат філософських наук, доцент,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

МОРАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Будь-яка зміна соціально-економічних форм життя спричиняє трансформації у суспільній свідомості, в духовному житті суспільства. Суспільна свідомість змінюється повільніше базових, матеріальних основ. Характер, якість, спрямованість таких змін обумовлена змістом і динамікою економічних перетворень. Моральне «обличчя» українського суспільства сьогодні є яскравим свідченням того, як складно країна економічно перебудовується, як важко відбувається пошук шляхів подальшого розвитку держави. Суспільна свідомість зазнала суттєвих ударів і змістовних змін, які можна оцінювати як кризові для всіх складних форм суспільного життя, зокрема для моралі.

Моральна криза в українському суспільстві є продовженням і наслідком довготривалого політичного, економічного, правового, соціального експерименту щодо модернізації країни в контексті сучасних європейських вимог і тенденцій. У процесі цих перебудов суспільство стикається з кризами у різних сферах життя, які так чи інакше торкаються базових інтересів людей. Для сучасного українця кризовий стан – це не тільки стан його фінансової спроможності і матеріальних можливостей, а й стан його свідомості. В ситуації ринкової економіки, що становиться, соціальних, правових, освітніх та інших реформ, які ще не мають достатніх позитивних результатів, наслідків революцій, воєнної конфронтації, економічної нестабільності, корумпованості, зростання рівня злочинності, соціальної і правової незахищеності, значної соціальної маргіналізації тощо кардинально змінилося ставлення людини до сталих моральних орієнтирів життя.

Люди, пристосовуючись до життя в межах негативних обставинах, стають усе більш відокремленими один від одного, закритими. Залишаючись на самоті зі своїми проблемами, вони вимушені обирати такі форми дії, які є егоїстичними за своїм характером. Життя людини позбавляється перспекти-